

บทที่ 9

สรุปผลการศึกษา

ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา กระแสการเคลื่อนไหวทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการสร้างความเป็นชาติพันธุ์ได้เริ่มก่อตัวขึ้นในประเทศไทย โดยมีเงื่อนไขคือ การถูกทำให้เป็นคนชายขอบ และถูกเบียดขับด้วยข้อกล่าวหาว่าเป็นต้นตอของปัญหาการลดลงของผืนป่า โดยปกากะญอได้ปรับเปลี่ยนทุนทางวัฒนธรรมให้กลายเป็นอำนาจเชิงสัญลักษณ์ในการต่อสู้และท้าทายวาทกรรมของรัฐ ท่ามกลางกระแสสภาพสิ่งแวดล้อมนิยม ที่เริ่มเป็นประเด็นสนใจของคนกลุ่มต่างๆ ทั่วประเทศ โดยการสร้างเครือข่ายลุ่มน้ำ เพื่อทำให้เห็นถึงศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน และใช้โอกาสจากกระบวนการพัฒนาและกระแสโลกาภิวัตน์เพื่ออนุรักษ์ ฟื้นฟู และช่วงชิงการสร้างอัตลักษณ์ขึ้นใหม่ (ยศ สันตสมบัติ, 2546) พร้อมทั้งขยายการสร้างเครือข่ายกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ เพื่อยกระดับเป็นเครือข่ายชนเผ่าพื้นเมืองในประเทศไทย จึงกล่าวได้ว่าเป็นการเปลี่ยนสถานภาพจากที่เคยเป็นผู้ถูกพัฒนาโดยองค์กรรัฐและคนภายนอกมาเป็นผู้ที่มีบทบาทในการกำหนดทิศทางการพัฒนาด้วยตนเอง แสดงให้เห็นถึงบทบาทของการเป็นผู้ผลิตวัฒนธรรมปกากะญออย่างสำคัญในการต่อสู้ ต่อรองกับอำนาจรัฐ

บทนี้จึงเป็นการสรุปผลการศึกษาและข้อค้นพบจากการศึกษา โดยจะอภิปรายข้อค้นพบที่สำคัญจากการศึกษาดังนี้

กระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของชาวปกากะญอนั้นมีมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2530 เนื่องมาจากการเบียดขับคนชายขอบออกจากพื้นที่ทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยการใช้วาทกรรม “ชาวเขาทำลายป่า” เพื่อสร้างความชอบธรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของรัฐ ชาวปกากะญอก็ได้ตอบโต้กลับ โดยการนำเอาวัฒนธรรมชุมชนที่เป็นความเชื่อ จารีต ประเพณีที่ปฏิบัติกันมาในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ในการต่อรองต่อสู้ โดยการสร้างวาทกรรมเพื่อตอบโต้กับวาทกรรมของรัฐ จากไร่เลื่อนลอยกลายมาเป็นไร่หมุนเวียน ผู้ผลิตวัฒนธรรมปกากะญอได้นำเสนอหลักฐานทางเทคโนโลยี เครื่องมือสมัยใหม่เช่น แผนที่ ภาพถ่ายทางอากาศ งานวิจัยทางวิชาการมาใช้ เพื่อตอบโต้สวนกระแสวาทกรรมของรัฐ ที่แสดงให้เห็นว่าไร่หมุนเวียนแตกต่างอย่างชัดเจนจากแนวคิดเรื่องไร่เลื่อนลอยของรัฐ เพราะไร่หมุนเวียนเป็นระบบการเกษตรที่เชื่อมโยงกับ

องค์ความรู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศของป่า อีกทั้งมีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่เน้นการใช้กันอย่างอ่อนน้อมถ่อมตนและรักษาการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน

การนำเอาองค์ความรู้ภูมิปัญญาซึ่งเป็นทุนทางวัฒนธรรมมาใช้ในการตอบโต้กับวาทกรรมหลักของรัฐนั้นมีทั้งการผลิตซ้ำวัฒนธรรมและการผลิตสร้างวัฒนธรรมใหม่ จุดนี้เองที่ก่อกำเนิดผู้ผลิตวัฒนธรรมในการเคลื่อนไหวทางสังคม กลายเป็นภาพลักษณ์ใหม่ของปกากะญอในฐานะนักอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และภาพลักษณ์ดังกล่าวได้รับการสร้างและผลิตซ้ำในแวดวงวิชาการ ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบงานสัมมนา การนำเสนอผลงานวิจัย หรือการตีพิมพ์ตามสื่อต่างๆ กลายมาเป็นพื้นที่ซึ่งผู้ผลิตวัฒนธรรมใช้ในการสร้างและผลิตซ้ำภาพลักษณ์ของชาวปกากะญอ โดยนำเสนอระบบการผลิตแบบไร้หมุนเวียนและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลักษณะที่วางอยู่บนพื้นฐานของความเชื่อความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในระบบนิเวศป่า ตลอดจนความอุดมสมบูรณ์ของหน้าดินและความหลากหลายของสายพันธุ์พืชท้องถิ่น จนนำไปสู่การศึกษาวิถีภูมิปัญญา ระบบความคิดในการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ของชาวปกากะญออย่างจริงจังมากขึ้น

งานศึกษาที่เกี่ยวกับปกากะญอในระยะแรกจะเป็นงานที่ถูกถ่ายทอดมาจากนักวิชาการองค์กรพัฒนาเอกชนเป็นส่วนใหญ่ แต่ระยะหลังมาเริ่มมีงานที่ถ่ายทอดมาจากคนภายในเองมากขึ้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้ผู้ศึกษามองว่าเป็นกระบวนการหล่อหลอมสร้างความเป็นผู้ผลิตทางวัฒนธรรมของชาวปกากะญอในการตั้งสมประสงค์แล้วค่อยๆ เติบโตขึ้น มีการพัฒนาระบบความคิดในการเลือกรับ ปฏิเสธ นำมาปรับใช้อย่างรู้เท่าทันกับสถานการณ์ทางสังคม หรือรู้วิธีการสื่อสารออกไปสู่สาธารณะชนในการสร้างความเข้าใจ ผลักดันให้เกิดการยอมรับจากสาธารณะชนเพื่อให้มีพื้นที่ในสังคม ตลอดจนคติทางชาติพันธุ์ของคนส่วนใหญ่ โดยมีวิธีการสื่อสารที่แตกต่างหลากหลายมากขึ้น เช่น การสื่อสารออกมาผ่านงานด้านดนตรี งานวิชาการ งานเขียน หรือด้านสื่อมวลชน เป็นต้น

การอธิบายตัวตนของความเป็นปกากะญอต่อสาธารณะชนในฐานะผู้นุรักษ์สิ่งแวดล้อม เป็นเพียงยุทธศาสตร์หนึ่งในการเคลื่อนไหวทางสังคมเท่านั้น แต่สิ่งที่สำคัญคือการผสมผสานชุดความรู้ที่มีความหลากหลาย และปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ที่เหมาะสมในการต่อรองกับความรู้ อื่นหลายรูปแบบ โดยมีการเก็บรวบรวมข้อมูลองค์ความรู้ ระบบความเชื่อ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีการจำแนกข้อมูลพื้นที่ในลักษณะที่แสดงถึง

การใช้ประโยชน์ เช่น พื้นที่อยู่อาศัย พื้นที่ทำกิน ป่าใช้สอย ป่าอนุรักษ์ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เป็นต้น และข้อมูลพื้นที่ที่เชื่อมโยงกับระบบความเชื่อของปกากะญอที่มีการห้ามตัดต้นไม้ในเขตแนวป่าที่กำกับไว้ด้วยความเชื่อเรื่องผี หรืออำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ เช่น พื้นที่ที่มีน้ำล้อมรอบ พื้นที่ที่เป็นโคลนตม หนองน้ำที่ไม่มีปริมาณเพิ่มขึ้น ลดลงหรือเหือดแห้งไป น้ำที่ออกมาจากรูใต้ดิน พื้นที่ป่าพิธีกรรมหรือพื้นที่ที่มีการเลี้ยงผี เป็นต้น

ทั้งนี้ ได้มีการฝึกฝนประสบการณ์การนำเสนอข้อมูลในพื้นที่จริงผ่านการทำกิจกรรมการเคลื่อนไหวทางสังคมต่างๆ ที่มีอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน และเรียนรู้เชื่อมโยงเอาความรู้ต่างๆ มาใช้ในการเคลื่อนไหวทางสังคม กระบวนการเรียนรู้ การเก็บข้อมูล การนำเสนอ และเชื่อมโยงความรู้ การตีความหรือการนิยามความหมายใหม่เหล่านี้เป็นการสังสมประสบการณ์ หล่อหลอมให้เกิดผู้ผลิตวัฒนธรรมที่มีบทบาทในด้านอื่นๆมากขึ้น เช่น ด้านงานเขียนวรรณกรรม บทกวี ข้อมูลทางวิชาการ งานวิจัย ศิลปะการดนตรี ที่ผู้ผลิตวัฒนธรรมสามารถสร้างสรรค์ผลงานเพื่อการสื่อสารต่อสาธารณชน และการปรับประยุกต์ใช้ความรู้ทางการ มาอ้างอิงการใช้พื้นที่ตามแบบจารีตประเพณี เช่น การจำลองแผนที่ภูมิประเทศ และการใช้แผนที่ภาพถ่ายทางอากาศมากำหนดเขตการใช้พื้นที่ เป็นต้น จนเป็นที่ยอมรับในระดับหนึ่ง

จากการศึกษาพบว่า ในการดำเนินงานขับเคลื่อนประเด็นทางการเคลื่อนไหวทางสังคมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันนั้น จะมีองค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ นิสิตนักศึกษา สื่อมวลชน และองค์กรภายนอกเป็นแรงสนับสนุนมาตลอด ซึ่งผู้ผลิตวัฒนธรรมใช้ยุทธวิธีในการเคลื่อนไหวทางสังคมโดยมีองค์ประกอบต่างๆ ดังนี้

1. การมีอุดมการณ์ร่วม เนื่องจากถูกกดดันจากนโยบายของรัฐ ทำให้เกิดแรงผลักดันในการลุกขึ้นมาต่อสู้ ต่อรอง เรียกร้องสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยผสมผสานองค์ความรู้ทางวัฒนธรรมชุมชนมาเป็นแนวทางในการเคลื่อนไหวทางสังคม และช่วงชิงความรู้ทางการเมือง เรื่องสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นการเปิดพื้นที่การเข้าถึงสิทธิในการต่อรอง เพื่อปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจใหม่

2. การจัดตั้งองค์กร ทำให้เกิดกิจกรรมและความร่วมมือ มีการแบ่งบทบาทหน้าที่ เพื่อกระจายภาระงานไปสู่กลุ่มต่างๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างมีประสิทธิภาพ จะเห็นได้จากการก่อตั้งเครือข่าย

กลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ เพื่อให้เกิดองค์การกลางในการขับเคลื่อนกิจกรรมทางการเคลื่อนไหวทางสังคม

3. การมีกิจกรรมที่ต่อเนื่อง เป็นกระบวนการเรียนรู้ สัมผัส และถ่ายทอดประสบการณ์ไปสู่คนรุ่นต่อไป เพื่อให้รับช่วงต่อภาระงานขององค์กรชุมชน และเพื่อเป็นการยืนยันว่ากิจกรรมที่ชุมชนสร้างขึ้นมานั้นสามารถปฏิบัติได้จริงอย่างเป็นรูปธรรมและมีรูปแบบการดูแลป่าที่แตกต่างกันหลากหลายออกไป ตัวอย่างเช่น การทำแนวกันไฟ การบวชป่า การอนุรักษ์พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์น้ำ พันธุ์สัตว์ป่า การเลี้ยงผิขุน้ำ เป็นต้น โดยมีหน่วยงานราชการในท้องถิ่น เช่น นายอำเภอ เจ้าหน้าที่ป่าไม้ ทหาร และองค์กรภายนอกเข้าร่วมด้วย

อย่างไรก็ตาม ยุทธศาสตร์ในการเคลื่อนไหวทางสังคมนั้นแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะคืองานเขียนคือ เป็นการทำกิจกรรมในชุมชนดังกล่าวข้างต้น โดยมีเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ปัญหาที่เป็นผลจากการพัฒนาต่างๆ และเป็นผู้ช่วยวิจัยเรื่องป่าชุมชน ไร่มุมนเวียนร่วมกับกลุ่มนักวิชาการ รวมถึงการสนับสนุนช่วยเหลือเข้าร่วมให้ข้อมูล เป็นล่ามแปลภาษา และในการทำวิทยานิพนธ์ของนักศึกษาในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับองค์ความรู้ ระบบความเชื่อ ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อม ส่วนงานร้อนคือ การผลักดันเชิงนโยบาย โดยมีการชุมนุม การเคลื่อนไหวกดดัน และการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ การวิเคราะห์สถานการณ์ กฎหมาย รวมไปถึงนโยบายต่างๆ ด้วย

4. ผู้นำหรือผู้ผลิตวัฒนธรรม ซึ่งเป็นทรัพยากรบุคคลที่มีคุณภาพ ในการวางแผนการปฏิบัติ กำหนดแนวทางเพื่อให้ไปในทิศทางเดียวกัน และทุนทางวัฒนธรรม อันเป็นแรงขับเคลื่อนการเรียนรู้สู่วิถีปฏิบัติ ซึ่งต้องมีผู้ทำงานที่มีลักษณะ 9 ประการดังนี้ หูกวาง เป็นคนที่รู้จักฟังคนอื่น มียาว เป็นคนที่ทำอะไรทำจริง เขียวยาว เป็นคนที่รู้จักพูดอย่างเหมาะสมตามสถานการณ์ คมกว่ามิด เป็นคนที่รู้จักคิดแยกแยะ แหล่มกว่าเข็ม เป็นคนที่เข้าใจและแก้ไขประเด็นปัญหาได้ตรงจุด ร้อนกว่าไฟ เป็นคนที่คิดเร็วทำเร็ว เด็ดเดี่ยว และกล้าที่จะเผชิญหน้า เย็นกว่าน้ำ เป็นคนใจเย็น มีเหตุผล และมีสติ หนักกว่าหิน เป็นคนที่มีความหนักแน่น มีความอดทน เบากว่านุ่น เป็นคนที่รู้จักผ่อนหนักเป็นเบา ความหมายคือการทำกิจกรรมเคลื่อนไหวทางสังคมนั้นหรือทำการใหญ่อะไรก็แล้วแต่ ต้องให้ความสำคัญต่อศักยภาพของผู้นำและผู้ร่วมขบวนการเพื่อแบ่งหน้าที่รับผิดชอบตามศักยภาพ ความเหมาะสมของแต่ละคน และตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้นด้วย

5. เครือข่ายความร่วมมือ เกิดความหลากหลายทางกิจกรรมการเคลื่อนไหวทางสังคม เพื่อให้เกิดอำนาจการต่อรอง และกำหนดกฎเกณฑ์ร่วมกัน ก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และการสัมผัสประสบการณ์ในการประมวลความคิด การตัดสินใจของคนในชุมชนต่อการเคลื่อนไหวทางสังคม จะเห็นได้จากการสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการเคลื่อนไหวทางสังคมได้แก่ องค์กรที่เลี้ยง

นักวิชาการ สื่อมวลชน นิสิตนักศึกษา และกลุ่มการเคลื่อนไหวทางสังคมกลุ่มอื่นที่มีประเด็นการเรียกร้องในแนวทางเดียวกัน เช่น การเคลื่อนไหวประเด็นการจัดการป่า การผลักดันพระราชบัญญัติป่าชุมชนร่วมกับกลุ่มสมาชิกป่าชุมชน การเคลื่อนไหวกรณีปัญหาที่ทำกินร่วมกับกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ กลุ่มปฏิรูปที่ดิน การเคลื่อนไหวประเด็นของสิทธิของกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่สูง กลุ่มสมาชิกชนเผ่าในกรณีเรื่องสัญชาติ และการรณรงค์ในประเด็นการยอมรับสิทธิของชนเผ่าพื้นเมือง

ทั้งนี้ ผู้ผลิตวัฒนธรรมทั้ง 5 คน ได้นำทุนทางวัฒนธรรมมาใช้ในรูปแบบเฉพาะของตัวเอง สรรค์สร้างผลผลิตทางวัฒนธรรม เพื่อเชื่อมโยงปรับเปลี่ยนเป็นทุนอื่นๆ เช่น ทุนทางสังคม ทุนทางสัญลักษณ์ และทุนทางเศรษฐกิจ เพื่อขยายเครือข่ายและเปิดพื้นที่การยอมรับให้มากขึ้น ซึ่งจำเป็นต่อการยกระดับการเคลื่อนไหวทางสังคม เพื่อผลักดันเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเชิงนโยบาย โดยการสร้างกลไกการมีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทาง หรือผลักดันยุทธศาสตร์ในการบริหารจัดการระดับประเทศ ซึ่งผู้ผลิตวัฒนธรรมได้ก้าวข้ามการตีกรอบทางสังคมที่ถูกตีกรอบไว้ และข้อจำกัดต่างๆ โดยการพยายามสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างองค์กรทั้งภายในและต่างประเทศต่อประเด็นปัญหาทางสังคมที่เกิดขึ้น เพื่อให้การดำเนินการเคลื่อนไหวทางสังคมกว้างขวางขึ้น ครอบคลุมประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นกับชุมชนปกากะญอมากขึ้น และลดข้อจำกัดต่างๆ ที่เกิดจากแต่ละองค์กรหรือจากปัจจัยอื่นๆ ได้ โดยการดึงเอาจุดแข็งของแต่ละองค์กรมาหนุนเสริมซึ่งกันและกัน เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับประเด็นการเคลื่อนไหวเรียกร้องด้านสิทธิต่างๆ เช่น สิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน สิทธิในการกำหนดยุทธศาสตร์ของชุมชนกับภาครัฐหรือทุน และการกระจายผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม เป็นต้น

การเคลื่อนไหวทางสังคมของผู้ผลิตวัฒนธรรมที่อยู่บนฐานของวัฒนธรรมชุมชนนั้น ก็เพื่อยกระดับไปสู่นโยบายของรัฐ โดยสร้างอำนาจต่อรองทางการเมืองและเรียกร้องสิทธิในการจัดการทรัพยากรท้องถิ่น สิทธิในการกำหนดยุทธศาสตร์และกระจายผลประโยชน์ทางการพัฒนาอย่างเป็นธรรมแก่คนในชุมชน ซึ่งการอ้างสิทธิชุมชนเป็นการสร้างความชอบธรรมเพื่อให้เกิดการยอมรับจากสังคมภายนอก ที่แสดงถึงศักยภาพของชุมชน และเป็นแรงผลักดันให้ชุมชนเกิดความเชื่อมั่นในขีดความสามารถของชุมชนมากขึ้น ก่อให้เกิดการเรียนรู้ สืบทอด แลกเปลี่ยนองค์ความรู้เพื่อการพัฒนา และปรับเปลี่ยนไปตามบริบทสังคมหรือตามสถานการณ์อย่างเหมาะสม

จะเห็นได้ว่าบริบท เงื่อนไขที่ทำให้เกิดผู้นำและกลายเป็นผู้ผลิตวัฒนธรรมที่มีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับจากสาธารณชนนั้น ต้องผ่านการก้าวเข้ามาสู่การเคลื่อนไหวทางสังคม การเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคม การเรียนรู้สั่งสมประสบการณ์จากการเคลื่อนไหวทางสังคม ซึ่งเป็นการหล่อหลอมให้เกิดการเติบโตทางความคิด สามารถนำความรู้ภูมิปัญญา และวิถีชีวิตตามจารีตประเพณีมาปรับ

ประยุกต์ใช้ควบคู่กับความรู้ทางการ เช่น การจำลองแผนที่ หรือการนำเอาภาพถ่ายทางอากาศมาขีดเส้นขอบเขตของชุมชนลงไป เพื่ออธิบายสร้างความหมายใหม่ ทำให้เห็นถึงยุทธวิธีที่ผู้ผลิตวัฒนธรรมใช้แนวคิดสิทธิชุมชนในการปฏิบัติการเรียกร้อง ต่อสู้ ต่อรอง กับอำนาจรัฐ เพื่อเปิดพื้นที่การยอมรับทางสังคมในความหลากหลายทางวัฒนธรรมบนพื้นฐานของการเป็นพลเมืองในวัฒนธรรมชุมชน ซึ่งเป็นการยกระดับการเคลื่อนไหวทางสังคมของผู้ผลิตวัฒนธรรมชาวปกากะญอ เพื่อสร้างความชอบธรรมในสิทธิความเป็นพลเมืองและในฐานะชนเผ่าพื้นเมืองในประเทศไทยด้วย

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved